

© *Малоіван І. Б.*

являються ими сейчас и 21,9% - разочаровались в идеях демократии. Значительная часть горожан (34,6%) затруднились в определении своего отношения к ценностям и идеалам демократии.

Таким образом, исследование некоторых проявлений социально-политических настроений населения Украины позволяет утверждать, что одной из характерных черт массового политического сознания украинцев является политическая амбивалентность. При этом больше половины граждан признают ценности демократии как оптимального способа организации общественной жизни, а также тех форм политического участия, которые дают возможность влиять на формирование выборных органов власти.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Резник А. Гражданские практики населения Украины // Українське суспільство 1994-2006: моніторинг соціальних змін. – К, 2006. – С. 337-347.

2. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Том 1: Аналітичні матеріали / За ред. д. ек. Н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 576 с.; Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Том 2: Таблиці і графіки / За ред. д. філос. н. Є. І. Головахи, д. соц. н. М. О. Шульги. - К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 480 с.

*Малоіван І. Б., аспірант кафедри політичних наук ДЗ ПНПУ імені К.Д. Ушинського.
УДК 32.019.5 : 323.3*

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ДЕЯКІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕОРІЇ ІГОР

У статті аналізується актуальний підхід політичної науки до дослідження політичних явищ – теорія ігор. Визначено, що теорія ігор активно використовується для дослідження політичної взаємодії в умовах недостатньої інформації у політичних акторів, ризику, нестабільності та невизначеності.

Ключові слова: теорія ігор, раціональність, теорія раціонального вибору, теорія публічного вибору, політична взаємодія, супергра, гра з нульовою сумою.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ АКТЕРОВ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ: НЕКОТОРЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ТЕОРИИ ИГР

В статье анализируется актуальный подход политической науки к исследованию политических явлений - теория игр. Определено, что теория игр активно используется для исследования политического взаимодействия в условиях недостаточной информации в политических актеров, риска, нестабильности и неопределенности.

Ключевые слова: теория игр, рациональность, теория рационального выбора, теория публичного выбора, политическое взаимодействие, суперигра, игра с нулевой суммой.

INTERACTION POLITICAL ACTORS UNDER UNCERTAINTY: SOME OF THE THEORY OF GAMES

This article analyzes the current approach of political science to the study of political phenomena - game theory. Determined that game theory is widely used for the study of political interaction in low information political actors, the risk of instability and uncertainty.

Keywords: game theory, rationality, rational choice theory, the theory of public choice, political interaction, Bonus Round, zero-sum game.

Актуальність теми статті обумовлена теоретичною значимістю та практичною важливістю теорії ігор, як складової теорії раціонального вибору у політичному просторі країн, що знаходяться на

етапі системних трансформацій. Повною мірою це справедливо для українського суспільства, яке вже понад 20 років реалізує перехід від авторитаризму до демократії.

У цей період активізуються наукові дискусії щодо механізмів підвищення ефективності прийняття політичних рішень, виборчої системи, соціальної спрямованості державної політики, сутності, темпів та наслідків економічних реформ, дій індивідуальних та колективних політичних акторів, інституційного дизайну демократичних перетворень.

Теорія ігор – це «галузь математики, методи якої починаючи від 1960 року все частіше використовують у політиці. Гра – це будь-яка ситуація, результати (виграш) якої є наслідком свідомої взаємодії більш ніж одного раціонального гравця. Проте цей термін означає не тільки ігри у загальному розумінні, як-от шахи або футбол, а й надзвичайно широку сферу людської взаємодії... Будь-яку людську взаємодію, починаючи з відповіді на питання: «Я маю їхати лівим чи правим боком дороги?» – і до питання: «Як поводитись на міжнародних переговорах» – можна вважати за гру. Є багато способів класифікації ігор. Два найпридатніші способи – розрізняти ігри за умови володіння повною інформацією та за її браком, а також ігри з незмінною сумою виграшу та зі змінною» [4, с. 683].

Саме у перехідні (кризові) періоди «ставиться під сумнів здатність влади знайти розумне рішення, впроваджувати ефективні економічні реформи, а у суспільстві розхитуються основи моралі та перестають діяти механізми правового регулювання. Тобто, «Коли зруйновано старі, не завжди ефективні, але такі звичні для більшості форми взаємодії, а от нові не вироблено, або до них ще не призвичаїлись. У посткомуністичних суспільствах проблема полягає ще й у відсутності демократичних традицій вільного вибору, недостатньому рівні політичної культури та освіти (у тому числі – медіаграмотності), що утворює перспективу поступового згорання демократичних реформ та зведення до мінімуму політичної участі громадян та ролі громадської думки» [5, с. 82].

Мета даної статті – дослідити взаємодію політичних акторів у кризових умовах невизначеності та дефіциту інформації з точки зору теорії ігор, визначивши її можливості щодо раціоналізації політичного процесу.

У сучасному політичному просторі неможливо уявити ситуації повної відсутності ризику у процесі взаємодії акторів, часто неможливо дати прогноз щодо ходу та наслідків політичних подій. Це відбувається не в останню чергу через брак достовірної та вичерпної інформації, а уникнути (або, принаймні, мінімізувати) негативні наслідки, спричинені ризиком дозволяє теорія ігор.

Варто погодитись із тим, що «Сутність процесу управління та прийняття рішень обумовлює постійно вдосконалення як змісту, так і методології стратегії управління ризиком при формуванні структури портфеля, при маркетингових дослідженнях, при пошуках аргументів у конфліктних ситуаціях. Теорія ігор намагається математично зафіксувати поведінку в стратегічних ситуаціях, в яких успіх суб'єкта, що робить вибір залежить від вибору інших учасників. Якщо спочатку розвивався аналіз ігор, в яких один із супротивників виграє за рахунок інших (ігри з нульовою сумою), то згодом почали розглядати широкий клас взаємодій, які були класифіковані за певними критеріями» [3].

Джерела теорії ігор можна знайти у роботах античних (Платон, Аристотель) та середньовічних авторів (Н. Макіавеллі), філософів доби Просвітництва – Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, батьків американської Конституції, у роботах математиків XVIII – XIX ст., таких як Кондорсе, Т. Лаплас, Ч. Доджсона (Льюїс Керол), Д. Блека та ін. Політична гра стала предметом аналізу у філософських візіях К. Поппера, О. Гьоффе, Р. Рорті, Дж. Ролза та ін.

Соціально-філософське розуміння політичного вибору та раціональної поведінки представлене у роботах І. Берліна, Ф. Бенетона, Ж. Бодуена, П. Бурд'є, Ю. Габермаса, М. Дюверже, М. Фуко та ін.

Вивчення соціально-політичних та економічних умов гри раціональних акторів розвивались у економічній науці у дослідженнях А. Сміта, К. Вінселя, Дж. Кейнса, Ф. Гаєка, К. Полані, М. Фрідмана, М. Флуда, М. Дрешера, А. Такера, К. Ероу та ін. Сучасна теорія ігор спирається на здобутки Дж. Б'юкенена, М. Олсона, Г. Таллока, Й. Шумпетера, Л. Бальцеровича, Е. де Сото, О. Гаврилишина та ін.

У сучасних політологічних дослідженнях використання елементів теорії ігор дозволяє синтезувати положення Аристотеля щодо «*Номо politicus*» з ідеями засновників економічної науки щодо «*Номо economicus*».

Методологічну основу даного підходу закладено у філософії утилітаризму (І. Бентам) відносно дій індивідуального актора, як відправної точки політичного та економічного аналізу.

Одним із вихідних припущень теорії ігор стала конфліктність взаємодії акторів, яка обумовлена намаганням максимізувати індивідуальну користь та небажанням йти на компроміс і вступати у переговори. З позицій теорії ігор аналізуються проблеми, які традиційно знаходились у полі дослідницької уваги представників політичної науки: теорія держави та бюрократії, виборчий процес, утворення коаліцій, партійні стратегії та ін.

У політичній науці теорія раціонального вибору звертається до моделі «раціонального політичного актора» та аналізує індивідуальний (егоїстичний) та суспільний (стратегічний) вибір.

З методологічних позицій теорії раціонального вибору проблема політичної гри досліджувалась такими зарубіжними та вітчизняними авторами, як Д. Грін, І. Шапіро, Дж. Найт, Г. Кавка, К. Монро, П. Ейбелл, Д. Остен-Сміт, М. Олсон, П. Циганков, М. Фармер, В. Андрущенко, Г. Атаманчук, М. Михальченко, А. Пойченко, В. Токовенко, О. Третяк, О. Фісун, Д. Яковлев та ін.

Окремий напрямок дослідження теорії ігор у процесі прийняття політичних рішень сформувався у сфері аналізу публічної політики (Д. Стоун, В. Парсонс, Г. Колбеч, О. Дем'янчук, В. Тертичка, В. Данн, Г. Саймон, А. Вілдавські, Л. Пал, Е. Дрор та ін.

З позицій інституціоналізму, політичні інститути розглядаються як «правила гри», наслідок боротьби за владу та зусиль окремого політичного актора щодо обмеження дій інших акторів, які поділяються на «формальні» та «неформальні». Саме з таких методологічних позицій взаємодію політичних акторів в умовах невизначеності досліджують Д. Найт, С. Айвазова, К. Гай, П. Панова, Д. Ноук, Д. Марш, Р. Родес, М. Сміт, С. Патрушев, А. Круассан та ін.

У теорії ігор раціонального актора пропонується розуміти як «людину, що має ресурси, є обмеженою, але разом з цим, очікує, оцінює і максимізує – RREEMM (resourceful, restricted, expecting, evaluating, maximizing man)» [1, с. 188].

В цілому, теорія ігор виходить з методологічних позицій індивідуалізму, «економічної людини» (homo economicus) та теорії обміну. У дослідження політичної взаємодії в умовах невизначеності велике значення мають такі поняття теорії, як «економіка бюрократії» (Дж. Б'юкенен), «політична рента» (А. Крюгер), «суспільний інтерес» та «колективна дія» (М. Олсон).

Можна стверджувати, що дослідження політичної взаємодії в умовах невизначеності та ризику стає магістральним напрямком політичної теорії, що обумовлено перехідним періодом політичної системи, який характеризується нестабільністю політичної ситуації, конфліктністю взаємодії акторів, маніпуляціями громадською думкою.

Особливо у роботах представників теорії ігор слід відзначити акцент на раціональності дій акторів та інституцій, процесі раціоналізації політичної взаємодії, як одному із головних чинників успішності демократичного переходу.

Процес раціоналізації передбачає раціональне формулювання мети суспільного розвитку, пошук найбільш ефективних засобів її досягнення, калькуляцію витрат та вигід від реалізації певної стратегії, врахування поведінки інших акторів та оцінювати ситуацію в цілому.

Раціональна поведінка актора означає, що діючи і взаємодіючи, він має план і прагне максимізувати власні переваги, водночас мінімізуючи можливі витрати. Економічна теорія говорить про «опортуністичну» поведінку акторів, коли вони слідуєть власним інтересам, у тому числі обманним шляхом, включаючи явні форми обману (брехня, крадіжка, шахрайство та ін.), тобто раціональна людина – це «максимізатор», який погоджується лише на кращий варіант.

В умовах демократизації загострюється конфлікт між індивідуальною та суспільною раціональністю. «Індивід може раціонально діяти у своїх власних інтересах («має мотив до торгів»), але це не призводить до раціоналізації суспільства. У великій групі людей кожний учасник отримує дуже незначну частку вигоди від дії, у якій він бере участь з метою задоволення інтересу групи, а отже, не має мотивів для вступу до простору інтеракції. Більше того, раціональна поведінка індивіда полягає у тому, щоб самому увійти до групи, яка не платить, і щоб інші увійшли до групи, яка сплачує витрати. Однак така гра не враховує довготривалу перспективу, за якої найбільшу вигоду приносять саме дії згідно «всеохопних інтересів». Аби ринкова економіка призводила до економічного успіху необхідно виконати дві політичні умови. По-перше, умова гарантованих індивідуальних прав. По-друге – відсутність грабіжництва (не лише порушення прав індивіда, конфіскація власності та невиконання контрактів, а лобіювання інтересів окремих груп, які отримують преференції за рахунок бюджету) [5, с. 84].

На думку української дослідниці Т. Гончарової, процес політичної взаємодії з точки зору теорії ігор обумовлений наступними чинниками: «1) чинники соціально-політичного середовища (контексту) – невизначеність трансформаційного процесу; електоральний розкол; система

соціального капіталу та довіри; чинна нормативна база; 2) чинники коаліції, що характеризують учасників – розмір учасників коаліції; розмір майбутньої коаліції; система довіри між учасниками коаліції; наявність партії медіатора; характеристика попередніх взаємовідносин між учасниками; ідеологічна близькість учасників; 3) чинники коаліційного переговорного процесу – тривалість переговорів; хід переговорного процесу; характеристики коаліційної угоди»[2].

В Україні взаємодія політичних акторів характеризується власними особливостями та складовими розвитку, що впливають на становлення демократії, як процесу узгодження індивідуальних цінностей для вироблення колективної раціональної дії та підвищення ефективності здійснення колективного раціонального вибору на користь суспільства в цілому. Зокрема, можна відзначити наступні чинники. По-перше, трансформації від посткомунізму до демократії, коли замість ринкової раціоналізації витрат та поведінки акторів має місце ерозія інституційної лінії між державою і ринком. По-друге, набувають ваги такі характерні ознаки політичної взаємодії, як «централізація влади, нерозвиненість горизонтальних політичних комунікацій, відсутність в інформаційному просторі позиції, яка б репрезентувала не вузькогрупові, а інтереси суспільства... Відсутність раціонального аргументованого діалогу у мас-медіа не тільки ускладнює взаємодію між політичними акторами, а і вводить новий важливий фактор у політичну комунікацію – мовчання населення» [5, с. 83].

Представники теорії ігор досліджують моделі прийняття рішень за умов невизначеності, конфліктності, тобто в ситуаціях, коли інтереси політичних акторів або протилежні або не співпадають. Якщо інтереси акторів прямо протилежні, то така гра називається «антагоністичною». Антагонізм проявляється у тому, що при переході від однієї ситуації (взаємодії) до іншої збільшення виграшу одного актора, тягне за собою зменшення виграшу іншого. Таким чином, сума виграшів акторів в антагоністичних іграх дорівнює нулю. Такі ігри отримали назву ігри з нульовою сумою: «Більшість людських контактів – це ігри з неповною інформацією. Гра з нульовою сумою – це гра, в якій загальний виграш – сума виграшів усіх гравців – однаковий за будь-яких обставин. Гра з ненульовою сумою – це будь-яка інша гра... Більшість ігор, що їх досліджують у політиці, зокрема гра в кури і дилема в'язнів, - це ігри з ненульовою сумою» [4, с. 683].

Теорія ігор – це теорія про те, «як повинні поводитись раціональні індивіди за умов ризику чи невизначеності» [4, с. 683]. Теорія ігор вивчає взаємодію раціональних акторів, які спільно створюють результат, непідконтрольний жодному з них. Теорія ігор використовує кілька аксіом та теорем щодо поведінки раціональних акторів, інтереси яких не співпадають.

Таким чином, теорія ігор – це наука про стратегічне мислення та стратегічну (М. Олсон) взаємодію, яка дозволяє оптимізувати процес прийняття та реалізації суспільно важливих рішень в умовах конфлікту та невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байме К. Політичні теорії сучасності / Пер. з нім. М. Култаєвої, М. Бойченка /К. Байме. – К.: Стило, 2008. – 396 с.
2. Гончарова Т. Особливості процесу формування парламентських коаліцій [Електронний ресурс] /Т.Гончарова// Віче. – 2009. – № 3. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1296/>
3. Дабіжа Т. М. Сутність моделювання ризику на базі концепції теорії гри [Електронний ресурс] /Дабіжа Т. М., Поповський Ю. Б., Кузьміна О. М. // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Psihologia/7_128320.doc.htm
4. Короткий оксфордський політичний словник / За ред. І. Макліна, А. Макмілана; пер. з англ. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 789 с.
5. Яковлев Д. В. Раціоналізація політичної взаємодії як чинник формування демократичної політики / Д. Яковлев // Український науковий журнал «Освіта регіону : Політологія. Психологія. Комунікація». – 2012. – № 1. – С. 80-84.